

P e r s o n a a l i a

- - - - -

Emakeele Selts, Heino Ahven ja koolilastest kaastöölised (1947–1958)

Helmi Neetar
ESi auliige

Emakeele Selts (1925 – september 1952 Akadeemiline Emakeele Selts) taastati Tartu ülikooli juures ametlikult 22. septembril 1945. Järgmisel aastal viidi ta Teaduste Akadeemia koosseisu. 1. juulil 1947 tuli tööle tollane kaugüliõpilane Heino Ahven. Algul oli ta ametinimetuseks vastutav sekretär, 1969. aastast teadussekretär. Seltsiga oli ta üldse seotud üle 40 aasta – kuni surmani.

Heino Ahven (11. XI 1919 – 22. IV 1988)

H. Ahven on sündinud Rāpinas, õppinud Tartu õpetajate seminaris ja hiljem eesti filoloogiat Tartu ülikooli kaugõppes. Temast võinuks saada teadlane või suurepärane õpetaja, kellest lapsed oleksid lugu pidanud ja eeskuju võtnud. Seega on seltsil vedanud, sest ta saab enda teenistusse tõelise džentelmeni ja väga hea suhtleja, kes on aldis uutele ideedele. Ta on ka vapper võitleja, kes seisab hea selle eest, et ES jääks püsima ka neil segastel aegadel. TA presiidium oli otsustanud 1951. aasta märtsis seltsi tegevuse lõpetada. H. Ahven läheb Toompeale protestima ja vastuväiteid esitama. Ta osaleb ESi protestikirja sõnastamises. Selles viidatakse nutikalt Jossif Vissarionovitš Stalini teosele „Marksism ja keeleteaduse küsimused” (1950): „AES-i juhatus peab vajalikuks nimetada, et just pärast sm. Stalini keeleteaduslike tööde ilmumist on tunduvalt aktiveerunud Seltsi tegevus”. Seepeale leitakse

TA presiidiumi koosolekulgi (19. XII 1951), „et ei oleks õige piirata AES-i tööd, liiati pärast sm. Stalini keeleteaduslike tööde ilmumist”. Võitlus on edukalt lõppenud: selts jääbki sulgemata.

Aastail 1947–1958 peab H. Ahven tegelema nii seltsi igapäevatööga kui ka tagama kogumistöö järjepidevuse. (1958. aasta sügisest läheb kogujate juhendamine Helju Kaalule.) Kõigepealt tuleb taastada 1939. aastal loodud murdekorrespondentide võrk, et saaks taas talletada vanapärast keeleainest. See tähendab laialdast kirjavahetust, kaastöölise leidmist ja juhendamist kirja teel või kohapeal. Pakiliselt tuleb teada saada endiste murdekorrespondentide ja 1944. a võistlustööde saatus, ühtlasi värvata uusi kogujaid – ka õpilaste hulgast. Selleks tuleb kirjutada mitu üleskutset. Need ilmuvad kesk- ja kohalikes ajalehtedes, neid loetakse raadioski. Hädasti on vaja (uusi) küsitluskavu, kuid neid on raske paljundada, eriti trükkis avaldada. Seetõttu ei saa asja kogumisvõistlusest, mille selts kuulutab optimistlikult välja 1947. aasta lõpul. Tulemused tehtaks teatavaks aasta pärast – Suure Oktoobrirevolutsiooni 31. aastapäeval. Tähtaega pikendatakse mõned korrad, kuni võistluse mõte soikub. Esimene sõjajärgne murdekogumisvõistlus toimub alles 1957. aastal.

Heino Ahven ja koolilastest kaastöölised

Asjahuvilistele oleks see igati sobilik ja huvitav uurimisteema, kuhu praegune kirjutus võimaldab teha vaid põgusa sissevaate. Seltsi ja murdekorrespondentide vahelist kirjavahetust (ES, fond 25, nimistu 2) saab lugeda Riigiarhiivis (Maneeži 4). See on korrastatud aastate kaupa ja kaastöölised ise antud tähestikulises järjekorras. Allpool räägin vaid koolilastest (kuni keskkooli lõpuni), jättes kõrvale muud murdekorrespondendid.

1947. aasta üleskutsele reageeritakse õhinal ka keskkooliõpilaste hulgas. Kas alati omal algatusel? Esirinnas on Võru keskkool (kolm õpilast 9. klassist), Antsla keskkool (osaleksid ka mõned õpetajad). Osavõtusoove on mujaltki: Otepää keskkooli 11. klassist (hilisem kirjanik ja kirjandusteadlane Oskar Kruus) ja üks õpilane Rakvere keskkooli 9. klassist. Järgnevatel aastatel lisandub veelgi nimesid ja laieneb kogumise geograafiline haare – kuni saarteni välja.

1950. aastate alguses ergutab ES igati koolinoorte keelealast aktiivsust. Nii paistab 1950. aasta silma sellega, et nüüd soovib osaleda mitu kooli (tihti nende kirjandusringid): Kohtla-Järve 1. keskkool, Lihula

keskkool, Põltsamaa keskkool, Rakvere 1. keskkool, Rapla keskkool, Tallinna 2. keskkool, Tartu 3. keskkool. Seegi suund jätkub tulevikus ja koolide nimekiri täieneb. Ahvena hinnang 1951. aastal oli: „Seejuures ei ole liigne tähendada, et see, kuivõrd oleme keelelist materjali saanud ühe või teise kirjandusringi kaudu, olenes sellest, kuivõrd tundis selle töö vastu huvi ringi esimees ja juhatus. Just tänu nendele on töötanud silmapaistvalt heade tulemustega kirjandusringid kolmes keskkoolis: Tallinna 2. keskkoolis, Tartu 3. keskkoolis ja Rakvere 1. keskkoolis”.

Mida saaksid õpilased koguda? Muidugi tahab noor inimene uljalt kahmata suurt tükki. Just võrukesi ahvatleb ühe murde grammatika, kuigi 9. klassi õpilase teadmised selleni ei küüni. Või teisisõnu, nagu vastab H. Ahven Mustvee keskkooli õpilasele: „Murde grammatika ülevaate koostamiseks nendest andmetest (mitmesugune sõnavara, kõnekäänud, rahvapärased väljendid jm – H. N.) veel aga ei piisa. Teil tuleks omandada esmajoones ka murdekeele märkimisviis, mis võimaldab paremini üles tähendada murde häälikulisi iseärasusi ja välteid.”

Palju jõukohasem on vastata küsimustele, mis on seotud „Väikese õigekeelsuse sõnaraamatuga” (VÕS 1953). Sageli teab ju õpilanegi ühteist sõnade muutmisest oma kodukeeles, sees- või seestütleva käände kasutusest jm. 1952. aastal soovitakse teavet vene laensõnadest. Aastail 1953–1955 on päevakorral koha- ja koduloomade nimede kogumine. Just loomanimede kohta laekub arvukalt väärt kaastöid, mis on praegu hoiul eesti keele instituudis.

Paremaid kaastöölisi autasustatakse raamatutega, harvemini rahaga. Neid kutsutakse ka murdekorrespondentide seminaridele või mõnele muule keeleüritusele. Toon näiteks Elva keskkooli 7. klassi õpilase, kes oli kogunud oma kodukohast rohkesti loomanimesid. ESi kiri keskkooli direktorile loeti ette kooli raadios. VÕSi sai ta kätte direktori kabinetis. Seda sõnaraamatut oli tütarlaps ammu endale igatsenud, kuid polnud kuskilt saada. Ja edasi: „Kogu koolis keegi ei teadnud, et teen kaastööd Emakeele Seltsile. Minu klassikaaslasel huvitab väga, kuidas mina oskasin koguda nimesid ja kuidas seda üldse tehakse”.

Heino Ahven annab pidevalt nõu, kuidas koguda ja kuidas kogutut üles märkida. Just viimast oskust jääb vajaka. Siin tuleb taktitundeliselt ikka ja jälle vigu seletada. Ühele proovitöö saatnule annab H. Ahven algul kiitva hinnangu, „et asi ei ole sugugi halb. Suuri vigu ei ole, korduvad samad vead”. Edasi järgneb vigade analüüs. H. Ahven oskab igapäevale kirjutada isikupäraselt, võtta ka nooremalt õpilast võrdväärseks. Mõne vanema õpilasega näib tekkivat vastastikune sümpaatia

ja H. Ahven kirjutab: „Kui Te ka keelelist materjali ei saa saata, siis tänulik olen kirja eest alati! Olen küll üsna visa vastama, aga küllap leidub aega sellekski”.

Lõpetuseks

Sirvisin ka murdekorrespondentide kartoteeki, mis asub ESis. Sellest selgub, milliseid küsitluskavu on õpilastele saadetud ja mida ES on vastu saanud. Sageli mitte midagi. Kas pole siis esialgne õhin aidanud üle saada tegeliku töö raskustest või on põhjused mujal. Needki, kes on agaralt kaasa löönud, lõpetavad mingil ajal. Minnakse tööle, edasi õppima, huvid muutuvad. Poiste puhul võib öelda, et „hakkame uurima Leningradi või Riia murdeid. Sõjakomissariaadi äranägemisel”. Ühe Võru keskkooli õpilase kaardile on pliiatsiga lisatud „arreteeritud”. Kaastööline on nimekirjast kustutatud 24. XII 1951.

Ma ei hindaks õpilaste kaasalöömist sedelite ja lehekülgede arvuga, vaid millegi olulisemaga. See väärtustas oma emakeelt, mille kasutus kodus ja koolis oli õpilasele sel ajal veel enesestmõistetav. Küllap andis see innustust ja rakendust ärksamatele õpilastele. Mitmestki on saanud hiljem teada-tuntud nimed, nagu Jaan Eilart, Jaan Ellen, Paul Kokla, Voldemar Lindström, Mihkel Loodus, Ülo Tootsen, Lembit Valt. Ja kõige viimaks: see on minu arust alusmüür, millele said toetuda hilisemad ESi keelepäevad.

Soovitusi edasilugemiseks

Emakeele Seltsi argipäev. – Kodumurre, 16. Tallinn, 1986, 3–12.

Keem, Hella 1976. Akadeemilise Emakeele Seltsi korrespondentide võrgu loomisest ja esimestest murdekogumisvõistlustest. – M. Mäger (koost), Keel, mida me harime. Tallinn: Valgus, 79–93.

Neetar, Helmi 2005. Heino Ahvenale mõeldes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 50. Tallinn, 228–238.

Viikberg, Jüri 1998. Vastab murdekoguja Hella Keem. – Emakeele Seltsi aastaraamat 35–42. Tartu, 145–160.